

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ВОЛОНТЕРСТВА ЯК НАУКОВА І ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

INSTITUTIONALIZATION OF INTERNATIONAL VOLUNTEERING AS A SCIENTIFIC AND PRACTICAL PROBLEM

У статті міжнародне волонтерство розглянуто в контексті його інституціоналізації. На основі історичних аспектів становлення міжнародного волонтерства уточнено його поняття, функції, розкрито потенціал у кризових умовах, а також визначено міжнародні ситуації, які підвищують його потребу. Узагальнено практики міжнародного волонтерства та визначено особливості його інституціоналізації. Доведено, що у сучасному світі активно проходить інституціоналізація міжнародного волонтерства, про що свідчать такі події: 1) встановлено Міжнародний день добровольців в ім'я економічного і соціального розвитку (це офіційна назва цього Дня), проголошений рішенням 40-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1985 р.; 2) за міжнародної підтримки розвивається волонтерство в межах національних держав. Функціонує ГО Українська Волонтерська Служба – неприбуткова організація, місією якої є формування культури волонтерства та взаємодопомоги в Україні з урахуванням досвіду міжнародного волонтерства; 3) поширюються різні форми волонтерства – професійне, корпоративне – і напрями волонтерства з вирішення актуальних проблем, як локальних, так і глобальних, наприклад, екологічне волонтерство; 4) правове регулювання міжнародного волонтерства забезпечує Декларація про волонтерську діяльність, прийнята Міжнародною радою директорів Міжнародної Асоціації Волонтерських Зусиль на 16-ій Всесвітній конференції волонтерів у 2001 році; 5) активно розвиваються міжнародні та національні волонтерські програми, можливостями яких можуть користуватися ті, хто поділяє цінності міжнародної волонтерської діяльності, такі як толерантність, відповідальність, а також визнає багатокультурність світу і має здатність до міжкультурної комунікації. Бажаючи здобути досвід волонтерства в інших країнах можуть приєднатися до програми «Волонтери ООН» (волонтерські посади, запропоновані програмою ООН, тривають 24 місяці, а найчастіше – від 6 до 12 місяців).

Ключові слова: міжнародне волонтерство, цінності волонтерської діяльності, волонтерський рух, волонтерська допомога, інституціоналізація міжнародного волонтерства.

The article discusses international volunteerism in the context of its institutionalization. Based on the historical aspects of the development of international volunteering, its concepts and functions have been clarified, its potential in crisis conditions has been revealed, and international situations that increase its demand have been identified. The author summarized the practices of international volunteering and identified the peculiarities of its institutionalization. It has been proven that in the modern world the institutionalization of international volunteering is actively taking place, as evidenced by the following events: 1) International Volunteer Day was established – the International Volunteer Day in the name of economic and social development (this is the official name of this Day), proclaimed by the decision of the 40th session of the UN General Assembly on December 17, 1985; 2) with international support, volunteerism is developing within national states. The NGO Ukrainian Volunteer Service is a non-profit organization whose mission is to form a culture of volunteering and mutual aid in Ukraine, taking into account the experience of international volunteering; 3) various forms of volunteering – professional, corporate – and directions of volunteering to solve current problems, both local and global, are spreading, for example, environmental volunteering; 4) legal regulation of international volunteering is provided by the Declaration on volunteering, adopted by the International Board of Directors of the International Association of Volunteer Efforts at the 16th World Volunteer Conference in 2001; 5) international and national volunteer programs are actively developing, the opportunities of which can be used by those who share the values of international volunteer activity, such as tolerance, responsibility, as well as recognize the multiculturalism of the world and have the ability for intercultural communication. Those wishing to gain volunteer experience in other countries can join the UN Volunteers program (volunteer positions offered by the UN program last 24 months, and most often – from 6 to 12 months).

Key words: international volunteering, values of volunteer activity, volunteer movement, volunteer assistance, institutionalization of international volunteering.

УДК 316.354:351/354
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.9>

Хижняк Л.М.

д.соц.н., професор кафедри прикладної соціології та соціальних комунікацій, професор кафедри міжнародних відносин Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Міжнародне волонтерство демонструє втілення єдності слова і діла щодо демонстрації соціальної поведінки, яка базується на загальнолюдських цінностях, серед яких – повага до прав людини, любов, чесність, добро, співчуття та ін. Ці цінності лежать в основі сталого розвитку суспільства. Міжнародне волонтерство охоплює як навчання, так і участь у конкретних практиках надання волонтерських послуг. Наявні численні волонтерські програми і відбувається, з одного боку, їх зростання й масштабу-

вання (наприклад, Волонтери ООН, Волонтерські стажування за кордоном від AIESEC; Європейський корпус солідарності: індивідуальне волонтерство; Волонтерський табір в Естонії тощо), а з іншого – трансформація залежно від нових викликів, що постають перед людством.

Науковцями узагальнено розвиток міжнародного волонтерства в Україні, що починає відлік з 1992 року з приїздом волонтерів Корпусу миру США, діяльність яких фокусувалася переважно на підтримці економічних програм і допомозі

у вивченні англійської мови. Н. Грищенко відзначає такі риси сучасного волонтерства, як його масовість, сприяння соціальній згуртованості, відповідність ознакам зрілого громадянського суспільства [3, с. 92–93]. Також описано історію становлення і розвитку міжнародного волонтерства [13]; критично переосмислено під кутом зору впровадження в Україні міжнародного досвіду інституційного забезпечення волонтерської діяльності [2, с. 125–157]. Світовий досвід доводить, що «волонтерський рух є глобальним процесом, який об'єднує людей, що прагнуть зробити свій внесок у добробут міжнародної спільноти. Уряди розвинених країн визнають волонтерство ефективним інструментом соціального розвитку і заохочують його поширення» [8, с. 130].

Разом з тим дослідники, які вивчають шляхи підтримки та посилення місцевої (волонтерської, благодійної, гуманітарної) діяльності в Україні, зазначають, що «українським організаціям часто бракує ресурсів, фінансових і людських, щоб систематично здійснювати заходи, які можуть призвести до посилення впливу, в тому числі інституційного розвитку, адвокації та участі у форумах впливу на політику» [16, р. 9]. Таким чином, концептуалізація та інституціоналізація міжнародного волонтерства залишається на порядку денному, вимагає теоретичного осмислення ролі та значущості феномена міжнародного волонтерства під час війни.

Мета статті – узагальнити проблеми інституціоналізації міжнародного волонтерства у контексті його проблематизованості в науковому і практичному аспектах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виділимо такі вагомі дослідження, у яких розкриваються проблеми інституціоналізації волонтерства. Значний внесок у розробку питання інституціоналізації волонтерства зробили О. Панькова і О. Касперович, які розробили тріаду волонтерської діяльності як сукупність елементів: «інституціоналізація» – «платформізація» – «мережизація» [9, с. 287–291]. Середовище країни, у якому розгортаються практики міжнародного волонтерства, може бути несприятливим для ефективного надання волонтерських послуг. Соціологічні підходи до вивчення волонтерства та проблеми соціологічних опитувань щодо вимірювання залученості у волонтерську діяльність під час війни розглянуто в [10]. Аналітика свідчить, що волонтерству в Україні заважають корупційні злочини, недостатнє ресурсне забезпечення, проблеми з психоемоційним станом волонтерів, невідповідні очікування на допомогу волонтерам з боку держави [5, с. 12–17]. Ю. Мацієвський і Я. Лук'янчук описали сутність псевдоволонтерства та його різновиди, умови виникнення під час війни, сформулювали модель псевдоволонтерства [7]. Практичне значення має визначення цими авторами типових ознак, які можна використовувати для розмежування волонтерства і псевдоволонтерства як неформальних інститутів. Міжнародному

волонтерству теж загрожує таке явище, як псевдоволонтерство. Останнє може виступати засобом незаконного збагачення з боку окремих негідних волонтерів або ж мати корупційний, агресивний, кримінальний і навіть шпигунський характер.

Міжнародному волонтерству притаманні базові ознаки волонтерської діяльності, а саме: «волонтерство як форма благодійництва; неприбутковий вид діяльності; соціально спрямований характер та базування на особистій мотивації, вільному виборі й власних прагненнях; результатом волонтерської діяльності є користь, надана окремим особам і суспільству загалом; волонтерська допомога надається лише тим громадянам, які її потребують» [6, с. 113].

Розвитку міжнародного волонтерства сприяє соціальна ситуація у сучасному світі, де зростає готовність людей надавати допомогу тим, хто її потребує. Глобальну тенденцію щедрості підтверджують проведені дослідження і Світовий індекс благодійності [17]. В Україні є широка соціальна база волонтерства, хоча бути волонтером не є обов'язком, це право не потребує реєстрації. Однак волонтерство іноземців потребує оформлення. Реєстр волонтерів існує в країні з 2014 року, його веде Державна податкова служба. Один із індикаторів соціальної згуртованості – відчуття громадянського обов'язку – в Україні, за даними дослідження, у 2024 році «перевищує показник довоєнного періоду, що свідчить про те, що українці, попри триваючу війну, продовжують відчувати сильну особисту відповідальність перед своєю країною. Посилене відчуття відданості демонструє зростаюче усвідомлення українцями важливості індивідуального внеску у спільне благо. Громадяни України показують готовність брати ініціативу на себе для підтримки загальнонаціональних зусиль замість покладання виключно на інституційну владу» [14, с. 28].

На основі досліджень науковців наведемо узагальнену оцінку стану, проблем і перспектив інституціоналізації масового волонтерства, у тому числі міжнародного. Характеристиками волонтерства визнано такі як: масовість, мережевість, багатоканальність і певна мозаїчність його фінансування. Ціннісну основу волонтерства становлять гуманізм, милосердя, турбота. Практики турботи у міжнародному волонтерстві під час війни різноманітні, багатфакторні і багатозадачні, адже вони поширюються на військових і цивільних, на різноманітні соціально вразливі соціально-демографічні групи населення.

Наявні джерела щодо міжнародного волонтерства дозволяють виокремити деякі його тренди, а саме:

перехід від створення міжнародних волонтерських організацій (XIX ст.), спрямованих на реалізацію одноразових проєктів, до поширення міжнародних волонтерських проєктів поряд із уже наявними місцевими та на рівні країни;

поява нового виду волонтерства – інформаційного у відповідь на виклики медіатизації і цифрові-

зації різних сфер суспільного життя. «Онлайн-волонтерство або інформаційне волонтерство ... користується все більшою популярністю, наприклад підтримка бази даних для некомерційних організацій, допомога в роботі сайтів соціальних мереж» [13, с. 18];

до трендів розвитку волонтерського руху в Україні науковці відносять його розширення, збільшення масовості, умотивованість та організованість [11, с. 145], чому сприяє активізація міжнародної волонтерської діяльності.

Виокремимо дві характеристики міжнародного волонтерства, зважаючи на його роль і значущість у контексті інституціоналізації. По-перше, міжнародне волонтерство має суспільне призначення, оскільки здатне профілактувати і брати участь у вирішенні численних суспільно значущих проблем. Останні особливо гостро постають перед суспільством, яке піддається військовій агресії, як це відбувається під час російсько-української війни. По-друге, міжнародне волонтерство є глобальним суспільним благом. Навіть тоді, коли волонтерська діяльність здійснюється в локальному соціальному просторі, в умовах глобального світу її наслідки сприяють обізнаності світової спільноти про суспільні негаразди, порушення базових прав людини, а під час війни це взагалі стосується права людини на життя.

Різні сторони міжнародного волонтерства представлено у табл. 1.

Допомога Збройним силам України і цивільному населенню з боку міжнародних волонтерів у складних умовах військового часу різноманітна – евакуація, розселення, ліки, протезування, психологічна підтримка, продуктові набори тощо. Гібридний характер російсько-української війни теж накладає свій відбиток на міжнародне волонтерство.

Перспективи міжнародного волонтерства в Україні потребують низки дій у сфері інституційної підтримки ідеї міжнародної волонтерської діяльності. Соціальні інститути, які доцільно задіяти для цього, пропонуємо умовно об'єднати у чотири групи – ланцюг, що включає такі елементи:

До першої групи входять інститути, покликані продукувати ідею міжнародного волонтерського співробітництва; надавати політичне, правове, наукове та організаційне обґрунтування її реалізації відповідно до викликів у конкретному часопросторі (політика, ідеологія, правові інститути, наука, освіта).

Другу групу становлять інститути, здатні, з одного боку, транслювати ідею міжнародного волонтерства з метою, по-перше, усвідомлення соціумом її ролі і значущості для суспільства, по-друге, мобілізації внутрішніх і зовнішніх акторів на участь у міжнародній волонтерській діяльності (безпосередньо як волонтерів чи волонтерських організацій або підтримки волонтерства через благодійність, донати тощо); по-третє, забезпечення комунікування між зацікавленими у міжнародному волонтерстві сторонами та зв'язків з громадськістю. Це насамперед масмедіа, освіта, виховання.

Третя група включає інститути практичного втілення (виконання) ідеї міжнародного волонтерства (міжнародні, державні, недержавні і громадські інституції, бізнесові структури, місцеве самоврядування та ін.).

Четверта група соціальних інститутів з підтримки та розвитку міжнародного волонтерства має забезпечити контроль за умовами, процесом і результатами міжнародної волонтерської діяльності, дотримання принципів і норм міжнародного гуманітарного права у наданні допомоги (законодавчий і правовий контроль, моральне регулювання, громадська думка, державні та громадські інституції).

Висновки та перспективи. Важливо позиціонувати міжнародне волонтерство як суспільно значуще глобальне благо. Цьому може сприяти проактивна позиція самих волонтерів і волонтерських організацій, які можуть взяти на себе широке інформування про свою діяльність, популяризувати успіхи і розкривати проблеми, тим самим впливати на міжнародну громадську думку і рішення акторів, задіяних у волонтерстві.

Волонтерський рух, у тому числі міжнародний, нині є одним із нових соціальних рухів цифрового суспільства. Саме тому цифровізація різних

Таблиця 1

SVOT-матриця стану і проблем міжнародного волонтерства на теренах України в умовах російсько-української війни*

№ з/п	Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Загрози
1	2	3	4	5
1	використання міжнародного досвіду надання волонтерської допомоги під час війни	неврахування бойових зіткнень і наслідків руйнувань цивільного сектору у новій війні	напрацювання й апробація нових технологій волонтерської роботи під час війни	невідповідність досвіду новому типу війни; труднощі адаптації до умов гібридної війни
2	розширення видів волонтерства	брак досвіду роботи в нових умовах	освоєння нових видів волонтерської допомоги	недостатнє навчання волонтерів надання нових послуг
3	розширення тематики волонтерських проєктів у відповідь на нові виклики	недостатнє знання потреб в умовах війни нового типу	недопущення гуманітарної кризи і/або подолання її наслідків	нечіткість критеріїв відбору проєктів та їх ресурсного забезпечення

1	2	3	4	5
4	створення багаторівневої системи надання волонтерської допомоги	невідповідність принципів партнерства у системі волонтерства новим умовам	підвищення керованості процесом надання волонтерами послуг	недостатня координація дій на різних рівнях надання послуг
5	нові методики ідентифікації потреб різних груп під час війни (військових і цивільних)	недостатня адаптація методик ідентифікації потреб населення до місцевих умов	методичне забезпечення проєктів надання допомоги	недостатня обізнаність надавачів допомоги з механізмами використання методик на місцях
6	нові отримувачі волонтерської допомоги (військові і цивільні)	складність ідентифікації потреб нових груп	підвищення ефективності надання підтримки новим групам	охоплення допомогою тих, хто її не потребує; недовіра до волонтерів
7	поява міжнародних донорів у системі надання волонтерських послуг	недостатня оперативність і системність роботи з донорами	розширення кола донорів та масштабів міжнародної допомоги	недостатня підтримка донорів та зацікавленості у співпраці з ними з боку держави
8	логістика вітчизняного і міжнародного волонтерства під час війни	перешкоди у комунікації по лінії логістики	оптимізація взаємодії різних груп волонтерів з державними інституціями	низька відповідальність учасників волонтерської діяльності: надмірна бюрократизація
9	залучення громадського сектору до співпраці з волонтерами	недостатній контроль за наданням допомоги з боку громадянського суспільства	підвищення рівня демократизації управління міжнародною допомогою	дублювання функцій державного і громадського контролю
10	комунікативний супровід (внутрішній і міжнародний) волонтерської діяльності	наявність у комунікативному просторі недостовірних повідомлень, маніпуляцій щодо допомоги	підвищення ефективності комунікацій між надавачами та отримувачами волонтерських послуг	ймовірність втрати розуміння з донорами і надавачами допомоги і довіри з боку її отримувачів
11	контроль за наданням волонтерської допомоги	недосконалість системи контролю з боку держави і громадськості	зниження рівня зловживань та нецільового використання	загроза появи псевдоволонтерства
12	цифровізація волонтерської допомоги; комунікування в онлайн-режимі	недосконалість збирання даних щодо потреб у системі онлайн	використання новітніх комунікативних технологій	бар'єри комунікацій, зумовлені різними факторами

*Складено авторкою на основі джерел [1; 4; 12; 15]

сфер суспільного життя і діяльності самих волонтерів і волонтерських організацій потребує внесення змін у соціальне регулювання міжнародного волонтерства. Виходячи з цього, актуальними напрямками подальших досліджень можуть стати кібербезпека і захист даних про волонтерів і їхню діяльність; проблеми інформаційного волонтерства; популяризація онлайн-волонтерства через відповідні ПР-проєкти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волонтерство під час війни. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/war-time-volunteering/> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
3. Грищенко Н.І. Розвиток та риси волонтерської діяльності особи в умовах воєнного стану в Україні.

Актуальні проблеми філософії та соціології. 2023. № 45. С. 92–96.

4. Жерельнікова З. «Все для фронту»: благодійність та волонтерство українців з початку повномасштабної війни. URL: <https://voxukraine.org/vse-dlya-frontu-blagodijnist-ta-volonterstvo-ukrayintsiv-z-pochatku-povnomasshtabnoyi-vijny> (дата звернення: 10.01.2025).

5. Звіт «Виклики та потреби волонтерського сектору» / USAID. Київ, 2023. 24 с. URL: https://ednannia.ua/images/Volonters_Report_01_1_ukr_web2.pdf (дата звернення: 10.01.2025).

6. Марчук А., Лобода В., Іваниса В. Волонтерська діяльність як засіб самовизначення й самореалізації молоді. *Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві.* 2023. Том 2 (48). С. 104–116.

7. Мацієвський Ю., Лук'янчук Я. Волонтерство та псевдоволонтерство в Україні: новий погляд крізь призму неформальних інститутів. *Політичні дослідження.* 2024. № 1 (7). С. 19–41.

8. Мірко Н., Ладонько Л. Міжнародне волонтерство та розвиток громадського сектору. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 6. С. 128–140. URL: https://www.researchgate.net/publication/376822005_Miznarodne_volonterstvo_ta_rozvitok_gromadskogo_sektoru (дата звернення: 19.01.2025).

9. Панькова О., Касперович О. Український волонтерський рух в умовах збройної російської агресії в контексті національних та глобальних викликів і можливостей післявоєнного відновлення країни. *Журнал європейської економіки*. 2022. Том 21. № 3 (82). Липень–вересень. С. 277–294.

10. Резнік О. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. 26 квітня 2023. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni> (дата звернення: 15.01.2025).

11. Сірий Є.В., Сіра О.В. Волонтерство як форма соціального включення та можливої самозайнятості в сучасних викликах війни в Україні: самобутні вітчизняні вектори розвитку і зарубіжний досвід. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2023. № 11. С. 140–156. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745X.11.2023.278442> (дата звернення: 19.01.2025).

12. Сірко В.С. Волонтерство під час війни в Україні: права та гарантії. *Південноукраїнський правничий*

часопис. 2023. № 2. С. 124–129. URL: <http://sulj.oduvs.od.ua/archive/2023/2/20.pdf>.

13. Снігур Л.А. Концепти ВОЛОНТЕР і ВОЛОНТЕРСТВО: історичний контекст та перспективи розвитку (погляд лінгвіста). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2022. № (45). С. 109–128. URL: <https://apultp.knu.ua/index.php/APULTP/article/view/133> (дата звернення: 19.01.2025).

14. Соціальна згуртованість в Україні: тенденції за даними дослідження RESCORE 2024 в порівнянні з RESCORE 2023 та SCORE 2021 / Орест Білоскурський, д-р Торніке Зурабашвілі. Україна 2024. 52 с. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/social-cohesion-in-ukraine_ukr_2024.pdf (дата звернення: 10.01.2025).

15. Штрайхер О.А. Актуальні аспекти розвитку українського волонтерського руху в контексті громадянського суспільства. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. Вип. 46. С. 144–151.

16. A Humanitarian Localization Baseline for Ukraine (2023). Humanitarian advisory group. URL: <https://www.icvanetwork.org/uploads/2023/09/A-Humanitarian-Localization-Baseline-for-Ukraine.pdf> (дата звернення: 15.01.2025).

17. World giving index 2024. Global trends in generosity. URL: https://www.cafonline.org/docs/default-source/inside-giving/wgi/wgi_2024_report.pdf (дата звернення: 10.01.2025).